

Отже, використання методу інтелект-карт надає широкі можливості при викладанні іноземної мови професійного спрямування, а саме для формування навичок письмового мовлення, підготовки до усного монологічного висловлювання, засвоєння нового лексичного професійно спрямованого матеріалу, його узагальнення та повторення, представлення нового граматичного матеріалу, його закріплення та контролю. Метод інтелект-карт може бути поєднаний із проектною методикою та підготовкою презентацій. Ефективним є використання майнд-мепінгу у самостійній роботі студентів із опрацювання окремих тем та при підготовці до підсумкового контролю.

Література:

1. Петровский А. В. Вопросы истории и теории психологии: Избранные труды / А. В. Петровский – М.: Педагогика, 1984. – 272 с.
2. Рибалко Н. В. Оптимізація процесу навчання фізики в контексті формування в учнів життєвих компетенцій / Н. В. Рибалко // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна. – № 15. – 2009. – С. 93-96.
3. Buzan, Tony. The Mind Map Book / Tony Buzan, Barry Buzan. – London : BBC books. – 1993. – 322 p.
4. Steele, Vanessa. Using mind maps to develop writing / Vanessa Steele. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teachingenglish.org.uk/articles/using-mind-maps-develop-writing>.

Кононенко М.О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей (огляд книги В. Еванса “How Words Mean: Lexical concepts, cognitive models and meaning construction”, 2009)

Професор когнітивної лінгвістики університету Бангора (Великобританія), президент британської асоціації когнітивної лінгвістики Вів'єн Еванс у своїх дослідженнях розвиває останні досягнення у когнітивній науці, зокрема, в когнітивній лінгвістиці і когнітивній психології. Він є автором багатьох монографій та підручників з когнітивної лінгвістики. Наукові погляди В. Еванса є значущими для розвитку вітчизняної когнітивної лінгвістики. Зокрема, Рахіліна К.В. спирається на думку В. Еванса, що метафора, як мовна картина світу, не копіює, а відображує дійсність. При цьому деякі властивості об'єктів при відображенні зникають, а залишаються тільки значущі, салієнтні (англ. *salient*) [2, с. 15]. Чугунова С.О., досліджуючи темпоральні концепти,

використовує полісемантичну сітку В. Еванса для лексеми *time*, в якій всі значення, або лексичні концепти, є діахронічним розвитком первинного концепта ТРИВАЛІСТЬ (англ. *duration*) [3, с. 125]. Наукове дослідження Киреєвої Д.М. базується на працях вітчизняних і зарубіжних вчених щодо метафори як когнітивного механізму, включаючи “теорію концептуального змішання”, над якою працює В. Еванс [1, с. 5].

На нашу думку, важливість теорії лексичних концептів і когнітивних моделей В. Еванса, полягає в тому, що вона є узагальненням, синтезом кількох існуючих підходів і теорій. Значущість теорії В. Еванса для розвитку сучасної когнітивної лінгвістики та недостатнє її висвітлення в працях вітчизняних мовознавців (переклад робіт В.Еванса здійснювався тільки фрагментарно) і обумовила актуальність нашої статті.

Згідно з підходом британського дослідника до мови, центральними є поняття: значення, пізнання, впровадження досвіду. Науковець спеціалізується на когнітивній семантиці, зокрема, співвідношенні лексичної структури і репрезентації знань, метафоричної мови і абстрактного мислення. Дослідження зосереджені на просторовій та часовій характеристиках мови та пізнання, характері мовних концептуальних ресурсів. Темою його дослідження є також зв'язок між мовною та концептуальною системами. Ця проблема вирішується в розглянутій нами книзі “How Words Mean: Lexical concepts, cognitive models and meaning construction”, яка розвиває теорію лексичного поняття і когнітивної моделі.

У монографії розглядаються дві основні проблеми: роль слів у побудові значень; природа семантичної будови.

Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей, за В. Евансом, це теорія лексичної репрезентації і побудови значень. Вона поєднана з моделюванням природи умовного значення (лексичної репрезентації), пов'язаного зі словами, а також механізмами (композицією), які об'єднують слова з метою отримання одиниці дискурсу: висловлювання. Одна з ключових ідей теорії – слова не “несуть” чи закодують значення. Значення – це, скоріше, величина, яка пов'язана з цілим висловлюванням. Функція слів у тому, щоб забезпечити доступ до енциклопедичних знань, величезного семантичного потенціалу, який зберігається в свідомості окремих користувачів мови. Значення виникає в процесі ситуативного розуміння, тоді як висловлювання і позалінгвістичний контекст вказують, яка частина семантичного потенціалу слова має бути активована в процесі конструювання значення.

На думку В. Еванса, значення слів за своєю природою мінливе в залежності від ситуації вживання. Є п'ять положень, від яких відштовхується теорія лексичних концептів і когнітивних моделей: 1) пізнання за природою може втілюватись; 2) лексична репрезентація більш складна, ніж вважалось раніше; 3) лексична репрезентація частково має відношення до позалінгвістичної структури знань; 4) мислительні структури складаються з поєднання форми та значення, а не з абстрактних правил, які оперують словами; 5) значеннева конструкція розкривається у контексті вживання мови,

це є ситуативною та інтерактивною природою лінгвістично опосередкованого спілкування між співрозмовниками.

Таким чином, значення постає як функція висловлювання ситуативних комунікативних намірів, а не лексична репрезентація, зв'язана зі словом чи з іншою символічною (тобто, лінгвістичною) одиницею [4, с. 46].

Лінгвістична і концептуальна системи складаються з різних типів репрезентації: лексичного концепту та когнітивної моделі.

На думку В. Еванса, літералізм, як існуючий погляд у лінгвістиці, має недоліки: розділяє семантику й прагматику, і, як наслідок, розглядає значення як стійке, незмінне, незалежне від контексту.

Еванс, на противагу цій думці, твердить, що значення забезпечує доступ до позалінгвістичних знань. Це складає семантичний потенціал слів. Контекст слугує для звуження, встановлення семантичного потенціалу. Він включає як лінгвістичний, так і позалінгвістичний аспект комунікативної події.

Лексикон значень не охоплює увесь спектр значень, що представлені у словах, у мовленні.

Значення висловлювання є функцією, яка складається із значень окремих слів, значення кожного з яких варіюється в кожній окремій ситуації вживання [4, с. 26].

Отже, за В. Евансом, теорія лексичних концептів і когнітивних моделей припускає принципову відмінність між семантичною та концептуальною структурою.

Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей є частиною більшого поняття – когнітивна лінгвістика. Ця теорія коригує попередні підходи до зв'язку між семантичною та концептуальною структурою у когнітивній лінгвістиці.

В. Еванс поділяє погляд, що забезпечує рівень нелінгвістичної репрезентації знань, до якого лексичні одиниці можуть отримати доступ. Це важливо для обліку спостережуваної різноманітності у семантичних внесках слів у різних висловлюваннях. Ця теорія висуває положення про те, що слова фактично значення не мають. Значення є функцією висловлювання, а не заданою розумовою інтерпретацією, яка пов'язана зі словом чи іншою лінгвістичною (символічною одиницею). Також вказується на зв'язок між словами, символічними одиницями загалом та семантичною структурою. [4, с. 84].

Двома центральними теоретичними конструкціями є лексичний концепт і когнітивна модель. З цієї причини ця теорія відома під назвою “теорія лексичних концептів і когнітивних моделей”. Лексичні концепти репрезентують лінгвістично закодовані “пакети” інформації, які умовно асоціюються з певною формою. Наприклад, англійська форма *cat* умовно асоціюється з лексичним концептом, семантичною одиницею, що включає інформацію, пов'язану з фактом, що це іменник, і, таким чином, сполучається в певних комбінаціях з іншими лексичними концептами у висловлюванні. До того ж, лексичний концепт забезпечує доступ до великого масиву енциклопедичних знань, які кожен користувач мови може потенційно

активувати стосовно *котів*. Цей масив знань визначається як семантичний потенціал лексичного концепту. Семантичний потенціал, тим не менше, не є неструктурованим блоком знань. Когнітивні психологи показали, що людське знання є структурованим за своєю природою. У теорії лексичних концептів і когнітивних моделей когерентне (пов'язане) знання структурується, що вказує на те, що семантичний потенціал лексичного концепту моделюється згідно з одиницями знання, які називаються когнітивними моделями. Таким чином, лексичний концепт пов'язаний з формою *cat* забезпечує доступ до великої кількості когнітивних моделей, представляючи загальновідому інформацію (наприклад, *коти мурчать, коли вони щасливі*), а також індивідуально відому інформацію (наприклад, *у мене алергія на котів*). Когнітивна модель, до якої лексичний концепт забезпечує доступ, називається профілем (контуром) когнітивної моделі лексичного концепту. Оскільки профіль когнітивної моделі є структурованим блоком знань, певний лексичний концепт непрямо пов'язаний з певними когнітивними моделями.

Лексичні концепти мають двочастинну структуру: 1) кодують інформацію, яка може бути прямо закодована та втілена у мові, 2) забезпечують доступ до потенційно необмеженого концептуального змісту. Ця інформація, яка є унікальною для мови і відносно стабільною, називається лінгвістичним змістом. Нелінгвістична інформація, закодована у лексичних концептах належить до концептуального змісту. Лексичні концепти можуть бути адресовані до неї засобами мови [4, с. 126].

В. Еванс розглядає частковий профіль когнітивної моделі, пов'язаної з лексичним концептом ФРАНЦІЯ [4, с. 6].

ФРАНЦІЯ: *географічна територія; нація, держава; місце відпочинку. Звідси, держава: національний спорт; політична система; кухня. Звідси, політична система: конституційна система, електорат, президент.*

Когнітивні моделі, до яких лексичні концепти мають безпосередній доступ, вважаються первинними когнітивними моделями. Ті, до яких доступ непрямої, є вторинними.

Побудова значення відбувається шляхом інтерпретації кожного лексичного концепту у висловлюванні так, щоб цей концепт узгоджувався з іншими концептами висловлювання. Інтерпретація включає задіявання частини профілю когнітивної моделі. Це досягається засобами маршруту доступу: шляху активації через профіль когнітивної моделі. Наприклад, у наступних висловлюваннях семантична контрибуція лексичного концепту ФРАНЦІЯ трохи різниться у зв'язку з різними в кожному випадку маршрутами доступу: (1) *Фрація – країна надзвичайної природної краси;* (2) *Франція відхилила конституцію ЄС.*

У (1) маршрут доступу, пов'язаний з *Францією*, включає знання, які містяться в первинній когнітивній моделі: географічна територія. У (2) маршрут доступу відображений у когнітивній моделі: електорат. Так, у першому випадку забезпечується доступ до когнітивних моделей: держава та політична система. Таким чином, семантичний вклад (контрибуція), пов'язаний з *Францією* у

прикладі (2) активує первинну і вторинну когнітивні моделі, розкриваючи феномен під назвою “резонанс”.

Лінгвістичні репрезентації є еквівалентними до концептів, які існують у концептуальній системі [4, с. 192]. Когнітивна модель є одиницею концептуальної структури, яка складається із фреймів і забезпечує існування потенційно необмеженого набору моделей. Фрейми мають комплексну структуру. Є два типи фреймів: фрейми для речей і фрейми для ситуацій [4, с. 213].

Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей розглядає вживання метафоричних висловлювань як функцію процесів побудови значень, яка стосується активації когнітивних моделей (маршруту доступу), таким чином досягаючи інтерпретації лексичного концепту. Метафора (більш загальнообразне висловлювання) задіює маршрут доступу, який включає як первинні, так і вторинні когнітивні моделі. Вживання *Франції* у (1) сприймається більш буквально, а в (2) більш визначено в образному плані, бо маршрут доступу, задіяний в інтерпретації, пов’язаний з (2), включає кілька вторинних когнітивних моделей.

В той час, як буквальный концепт канонічно дає інтерпретацію, яка активує первинну когнітивну модель, образний концепт виникає, коли активується вторинний профіль когнітивної моделі [4, с. 300-301].

У теорії лексичних концептів і когнітивних моделей метафора утверджує відношення поширювальності. Так, метафоричне висловлювання включає лексичний концепт-засіб, який говорить щось про лексичний концепт-мету.

Зіткнення профілів первинних когнітивних моделей мети і засобу – це те, що забезпечує появу таких випадків вживання метафоричних висловлювань.

В. Еванс розглядає приклад для ілюстрації цього положення: (3) ЧАС, *здається, летить* [4, с. 314].

У (3) лексичним концептом-метою є *час*, він пов’язаний з феноменологічно реальним досвідом, де *час* відчувається ніби у прискореному перебігу, ніж звичайно (психологи називають це “темпоральним стисканням”). Дієслівний додаток *летить* відчувається тут образно. Звідси, такі сутності, які *летять* є звичайними фізичними артефактами, які можуть потенційно піддаватись швидкому рухові. Звісно, лексичний концепт “темпоральне стискання”, пов’язаний з формою *час*, це не зовсім фізичний артефакт. Відповідно, відбувається зіткнення у первинних когнітивних моделях, які пов’язані з *часом* і *польотом*.

Тим не менше, частина нашого знання, яка пов’язана з *польотом*, – це ті сутності, які піддаються швидкому рухові, недоступні чуттєвому сприйняттю. Такий тип знань формує частину вторинної когнітивної моделі, до якої має доступ лексичний концепт, пов’язаний з *летіти*. Таким чином, засобами первинних когнітивних моделей *польоту*, які стикаються з моделями “темпорального стискання”, активується маршрут доступу до вторинної когнітивної моделі “чуттєвого сприйняття”. Це дає змогу інтерпретувати *летіти* співрозмірно з *час*.

Час, здається, летить. Немає руху, який створює звук. Звідси: фізична величина, швидкий рух, звук. Звідси: відсутність чуттєвого сприйняття.

З цієї точки зору, користь метафори (з погляду теорії лексичних концептів і когнітивних моделей) у тому, що вона полегшує активацію ряду когнітивних моделей, і, таким чином, збільшує ряд поданої інформації. Тобто, активація розширеного маршруту доступу з включенням вторинних когнітивних моделей забезпечує більший ступінь інформації (резонанс) і робить це шляхом забезпечення необхідного пропозиційного змісту (когнітивна модель – мета). Резонанс дає більший емоційний відгук, ніж звичайна презентація необхідного пропозиційного змісту, який подає зміст, схожий до літературної парафрази.

Що не є метафорою? Метафора включає динамічні процеси побудови значень з метою здивувати або показати певну точку зору у новий або вражаючий спосіб. Це досягається використанням зіткнення профілів когнітивних моделей для того, щоб спорудити вторинний доступ, який досягає резонансу і, таким чином, емоційного відгуку. Лексичні концепти, які, за визначенням, формують частину умовного репертуару мови, більше не є за таких умов метафоричними.

В. Еванс розглядає приклад для ілюстрації цього положення: (4) *довгий час* [4, с. 298]. Деякі дослідники метафор сперечаються, чи використання *довгий* у (4) є метафоричним, оскільки *довгий* застосовується до простору і, таким чином, до просторовості часу, де ми розуміємо час у фізичному вимірі. Тим не менше, у даному випадку, прикметник *довгий* має умовний лексичний концепт “збільшеної тривалості”, який з ним пов’язаний, як додаток до значення “збільшеної довжини”. Це зрозуміло з прикладів, які не задіюють час: (5) *довгий поцілунок* [4, с. 299].

ПОЦІЛУНОК – це подія. Інтерпретувати *поцілунок* можна лише у відношенні до “тривалості поцілунку” у даному прикладі, бо *довгий* має умовний лексичний концепт “збільшеної тривалості”, який з ним пов’язаний. Як такого, зіткнення між первинними когнітивними моделями, до яких мають доступ *довгий і час* у (4) немає. Таким чином, у цьому прикладі більшою мірою використані умовні аспекти мови, ніж нові зіткнення, і, таким чином, це не є прикладом метафори.

Метафора вживається для вираження ситуативних (тобто, обмежених контекстом) комунікативних намірів. Правильна інтерпретація метафоричного висловлювання може допомогти соціальним науковцям у використанні мови як засобу дослідження соціокультурного пізнання (ставлень, вірувань, ідеологій тощо). Метафора – це ключ, адже вона задіює резонанс (і, таким чином, економить мовні засоби, що слугує меті комунікації). Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей пропонує спосіб ідентифікації метафори як засобу задіяння резонансу, який би слугував для виразу комунікативних намірів. Так, метафора, з цього погляду, відкриває важливе вікно у соціокультурний аспект пізнання.

Отже, важливість теорії лексичних концептів і когнітивних моделей В. Еванса, полягає у тому, що вона є узагальненням, синтезом кількох існуючих

підходів і теорій. Вона припускає принципову відмінність між семантичною та концептуальною структурою.

Теорія лексичних концептів і когнітивних моделей є частиною більшого поняття – когнітивна лінгвістика. Це когнітивна семантична теорія, що розглядає природу значення, значеннєві конструкції, а також відношення між буквальними та образними конструкціями і думками. Це також і когнітивна граматична теорія, що зосереджується на природі семантики граматики в межах лексичної репрезентації і на способах поєднання лексичних репрезентацій, які дають появу більших одиниць мови. Ця теорія коригує попередні підходи до зв'язку між семантичною та концептуальною структурою у когнітивній лінгвістиці.

Література

1. Киреева Д.М. Метафорическое переосмысление концептосферы <head>/<голова > в английском и русском языках: автореф. Дис. на соискание ученой степени канд. филологических наук: спец. 10.02.20. “Срнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Д.М. Киреева; Горно-Алтайский государственный университет. – Новосибирск.– 2010. – 28 с.
2. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е.В.Рахилина. – М. : Русские словари, 2008. – 416 с.
3. Чугунова С.А. Происхождение времени (выборочный обзор книги В. Эванса “The Structure of Time: Language, meaning and temporal cognition”, 2004) / С.А. Чугунова // Вестник Тверского государственного университета. – Серия “Филология”. – 2006. – №3 (20). – Вып. 6. “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – С. 121– 132.
4. Evans V. How Words Mean: Lexical concepts, cognitive models and meaning construction. – Oxford University Press. – 2009. – 371 p.

Котух Н.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Фразеологічна евфемізація як лінгвокультурне явище

Більшість сучасних досліджень фразеології здійснюється у руслі когнітивної лінгвістики, для якої характерна низка методологічних принципів. Провідну роль у мовознавчих студіях відіграє антропоцентричний підхід, згідно з яким у центрі мовотворчості перебуває людина, відбір і оцінка нею найрізноманітніших ситуацій і самої людини. Антропоцентризм сприймають як суб'єктивність розуміння семантичного змісту, в якому мовне значення – це інтерпретація світу людиною. Вважається, що 95 % фразеологізмів тісно пов'язані з життям та діяльністю людини.

Основою формування фразеологічного значення є етимологічний (первинний) образ, виникнення якого зумовлене: 1) відображенням у національно-мовній свідомості типової предметно-понятійної ситуації; 2)